

Aşırov, Tahir. (2021). “Türkmenistan’da Usûl-i Cedîd Okullarının Yapılandırılmasında Alışbek Aliyev’in Yeri Ve Önemi”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 37-44.

Araştırma Makalesi

**TÜRKMENİSTAN’DA USÛL-İ CEDÎD OKULLARININ
YAPILANDIRILMASINDA ALIŐBEK ALİYEV’İN YERİ VE ÖNEMİ***

The Place and Importance of Alishbek Aliyev in the Construction of Usul-i Jedid Schools in Turkmenistan

Tahir AŞİROV**

Öz

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Türkmenistan’da iyi organize olmuş usûl-i cedid okulları önemli eğitim merkezleri halini almıştır. Kısa zamanda okuma yazmayı öğreten usûl-i cedid okullarının, Türkmenler arasında millî ve entelektüel uyanışa büyük etkisi olmuştur. Yenilenme hareketini benimseyen Türkmen aydınlarına “terakkiperver” denilmiştir. Bu aydınlar, Türkmenistan’da usûl-i cedid ile okullaşma yolunda önemli bir adım atmışlardır. Türkmenistan’da eğitim – öğretim faaliyetlerinde, özellikle usûl-i cedid okullarının açılmasında Türkmen terakkiperverlerinin yanında, Türk dünyası aydınlarının da büyük etkisi ve katkısı olmuştur. Türk dünyası aydınlarından biri de öğretmen Alışbek Süleymanoğlu Aliyev’dir (1883-1933). Aliyev’in Türkmenistan’da usûl-i cedid okullarının tesisine ilişkin somut bir sorumluluk yüklenmesiyle birlikte hazırladığı ders kitapları ve araştırma yazıları ayrı bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda Aliyev’in Türkmenistan’da usûl-i cedid okullarının yapılandırılmasında yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Eğitim, Aliyev, Usûl-i Cedid.

Abstract

XX. In the first quarter of the century, well-organized usûl-i jedid schools in Turkmenistan became important education centers. Usul-i jedid schools, which taught literacy in a short time, had a great impact on the national and intellectual awakening among Turkmens. Turkmen intellectuals who adopted the renewal movement were called “terakkiperver”. These intellectuals took an important step towards schooling in Turkmenistan with the usûl-i jedid. In addition to Turkmen progressives, intellectuals of the Turkic world also had a great influence and contribution in education and training activities in Turkmenistan, especially in the opening of usûl-i jedid schools. One of the intellectuals of the Turkish world is teacher Alishbek Süleymanoglu Aliyev (1883-1933). The textbooks and research articles prepared by Aliyev, together with the undertaking of a concrete responsibility for the establishment of usûl-i jedid schools in Turkmenistan, are of particular importance. In this context, the place and importance of Aliyev in the construction of usûl-i jedid schools in Turkmenistan will be tried to be revealed.

Keywords: Turkmenistan, Education, Aliyev, Usul-i Jedid.

* Geliř Tarihi / Received: 18.06.2021, Kabul Tarihi / Accepted: 29.06.2021. DOI: 10.34189/asyam.5.1.004

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-9684-0834>

Giriş

XX. yüzyılın ilk çeyreği, Türkmen tarihinde önemli bir yenileşme hareketinin başladığı bir dönemdir. Türkmenistan’da yenileşme hareketi, eğitim-öğretim, özellikle usûl-i cedit okullarının kurulması ile kendini göstermiştir. Bu dönemde yenileşme hareketi, usûl-i cedit okullarının tesisi üzerine idealize edilmiştir. 1914-1917 yılları arasında Türkmenistan’da Rus İmparatorluğu’nun kontrolü altında “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar / Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazyeta” (Hazar Ötesi Gazetesi) adlı gazete aracılığıyla yeni okulların yaygınlaştırılmaya ve benimsetilmeye çalışıldığı görülebilir. Dönemin Türkmen aydınları, yenilenmenin yolunun eğitim- öğretimde yapılacak bir reform ile mümkün olduğunu savunmuşlardır. Buna bağlı olarak medrese mektep tartışması da yaşanmıştır. Dolayısıyla Türkmenler arasında eğitim-öğretim son derece önem kazanmıştır. Özellikle Türkmenlerin önde gelen aydınları tarafından eğitim-öğretim alanında aktif bir şekilde girişimler başlatılmıştır. Yenilenme hareketini benimseyen Türkmen aydınlarına “terakkiperver” denilmiştir. Türkmen terakkiperverlerinden Muhammetgulu Atabayoğlu (1885-1916), Övez Muhammetyarov, Molladurdu Nazımi, Hocalı Molla Mıratberdioğlu (1860-1920), Söyünberdi Garriyev, Nazargulu Serdarov ve Teke Gızı Tatyana’nın (Artıkgül Tekinskaya 1878-1924) Türkmenler arasında eğitim-öğretim yolunda harcadıkları çaba, tarihî bir vakiydir. Ayrıca dönemin Türkmen aydınlarından düşünür Muhammet Geldiyev (1889-1931) “Türkmen İli” dergisinde yayımladığı “Türkmenler hem Olarda Okuv-Okatmak İşleri” (Türkmenler ve Onlarda Okul-Okutma Faaliyetleri) adlı makalesinde, Molla Annagılıç Subhannazaroğlu’nun Türkmenler arasında gerçekleştirdiği eğitim faaliyetlerinden bahsetmektedir: “Molla Annagılıç Subhannazaroğlu Türkmenler arasında ilk defa Türk-Tatar matbuatına makaleler yazarak halk arasında gerçekleştirip bu çalışmaya tutunan terakkiperverlerimizden ve de son zamana kadar kendi mesleğinde devam eden sebatlı millet hadimlerimizdendir” (Aşirov, 2020a: 130-131). Bu aydınlar, Türkmenistan’da usûl-i cedit ile okullaşma yolunda önemli bir adım atmışlardır. Böylece Türkmenistan’da yeni usûl temelli eğitim-öğretim ivme kazanmıştır. Bundan sonra Türkmenistan’da usûl-i cedit okulları yaygınlaşmıştır. Onlar, Batı eğitim sistemi örneğinde Türkmen eğitimini yeniden şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu okullar, Türkmen kültürünün ve yenilikçi hareketlerin gelişmesinde en önemli merkezlerden biri olmuştur. Okullaşma ile yenileşme hareketi Türkmenler arasında süratle yayılmış, Türkmenistan’da etkisini göstermiştir.

Türkmenistan’da usûl-i cedit okulları, Türkmen aydınları tarafından hayata geçirilmiştir. Türkmenistan’da eğitim-öğretim faaliyetlerinde, özellikle usûl-i cedit okullarının açılmasında Türkmen terakkiperverlerinin yanında, Türk dünyası aydınlarının da büyük etkisi ve katkısı olmuştur. Özellikle Gaspıralı İsmâil Bey (1851-1914) tarafından Kırım’da yapılandırılan usûl-i cedit okulları ve orada yayımlanan “Tercüman” gazetesıyla birlikte okul/eğitim ve basın, Türk dünyasında felsefî ve kültürel bir devrim başlatmıştır. Bunun Türkmenler arasında önemli bir etkisi olmuştur. Bilhassa Türk dünyasından, eğitim-öğretim başta olmak üzere farklı çalışmalara imza atan ve eserleri erken bir zamanda Türkmençe yayımlanan Abdurrahman Sagdı (Aşirov, 2020b) ve Türkmen düşüncesini ihyası üzere yazılar kaleme alan Hayrulla Abidî gibi aydınlar bunun örneklerinden bazılarıdır (Aşirov, 2020a: 361-370). Ayrıca Türkmen düşünce tarihi ile ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde Zeki Velidi Togan’ın Türkmen şairi Mahtumkulu üzerine kaleme aldığı yazılar, bunun örneklerden biridir (Aşirov, 2016: 661-673). Bu Türk aydınlarından biri de öğretmen, Türkmen edebiyatı araştırmacısı âlim Alişbek Aliyev’dir.

A. Aliyev’in Hayatı

1906 yılında Türkmenistan’a gelen Mahaçkale doğumlu öğretmen Alişbek Süleymanoğlu Aliyev (1883-1933), Türkmenlerin okullaşması ile ilgili çalışmalar yapan “Kafkasyalı” Türk düşünürlerden biridir. Aliyev’in Türkmenistan’a geldiği günden itibaren eğitim-öğretim ile meşgul olduğu, dönemin yazılarından görülebilir. Bu bağlamda Aliyev’in Türkmenistan’ın farklı bölgelerinde çalıştığı görülmektedir. Türkmenistan’da Tecen, Büzmeyin ve Kâkâ ilçelerinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. Ayrıca Türkmenistan’da halk maarif bölümünde çalışmıştır. 1926 yılında Taşkent şehrindeki Türkmen İnpros’un (Turkmenskiy İnstitut Prosvetşeniya/Türkmen Eğitim Enstitüsü) Müdürü görevine atanan Aliyev, 6 Şubat 1933 yılında vefat etmiştir.

Aliyev, Türkmenler arasında okullaşma ile ilgili önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Aliyev’in usûl-i cedid okullarının Türkmenistan’da yapılandırılmasında ayrı bir etkisi olmuştur. Nitekim düşünür Geldiyev “Türkmenler hem Olarda Okuv-Okatmak İşleri” adlı yazısında, Türkmenler arasında eğitim konusunda Aliyev’in de faaliyetlerinden bahsetmektedir. Geldiyev bu yazısının dipnotunda Aliyev hakkında şu şekilde bir açıklama yapmıştır: “Uzak zamanlardan bu yana Türkmen halkı içinde ikamet edip, ilkokulların yola girmesine sebep olan ve de ilk ‘Türkmen Alfabe’sini hazırlayan yayımlayan Kafkaslı [Kafkasyalı Alişbek] Aliyev yoldaş da bu yolda yürüyenlerin ilklerindedir” (Aşirov, 2020a: 131). Aynı şekilde şair ve yazar Ata Atacanov (1922-1989), 1987 yılında yayımladığı “Teke Gızı Tatyana” adlı kitabında, Aliyev’in Türkmenler arasında usûl-i cedid okullarının yapılandırılmasında büyük gayret gösterdiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “Alişbek [Aliyev] Türkmen çocuklarını okutma hususunda yeni usule geçmenin çabasıyla koşmaktadır” (Atacanov, 1987: 430).

Aliyev’in Ahal ilinin Tecen bölgesinde öğretmenlik yaptığı, dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Nitekim XX. yüzyılın Türkmen aydınlarından Övez Muhammedyaroglu, 1915 yılında yayımlanan “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar” gazetesindeki “Yengi Usûl” (Yeni Yöntem) adlı yazısında, Aliyev hakkında şöyle demektedir: “Ene dilimizi, eski usûl [usûl-i kadim] ile ders verilen Türkmen okullarımızda da birçok zaman okudum. Fakat okuldan çıktığımda ne okumak ne yazmak biliyordum. Ancak Tecen okulunda az bir zaman kalıp okumayı ve yazmayı hem Türki hem de Rusçayı muhterem mollamız Alişbek Aliyev’den ders okuyup öğrendim. Benim bu tür hızlı yazı ve okuma öğrenmeme sebep yengi usûl [usûl-i cedid okulu] oldu” (Övez Muhammedyaroglu, 1915).

Öğrenciler üzerinde büyük etkisi aşikâr olan Aliyev’in Tecen şehrinde en az beş altı sene öğretmenlik yaptığını söylemek mümkündür. Çünkü 20 Ocak 1915 yılında “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar” gazetesinde yer alan “Bizmeyin İşkolının Habarı” (Bizmeyin Okulunun Haberi) adlı haberde, Bizmeyin’deki usûl-i cedid okuluna Aliyev’in atanmasıyla ilgili yazıda şöyle bilgi geçmektedir: “Mektepte [Bizmeyin’deki usûl-i cedid okulunda] büyük molla (öğretmen), önceden Tecen Rus-Türkmen okulunda okutan beş yıl mollalık (öğretmenlik) yapan Alişbek Aliyev” (Bizmeyin İşkolının Habarı, 20 Ocak 1915). Bu bilgiden hareketle Aliyev’in Tecen’de usûl-i cedid okulunda en geç 1909 yılında çalışmaya başladığı söylenebilir. Ancak Atacanov “Teke Gızı Tatyana” adlı kitabında, Aliyev’in Tecen’de altı sene öğretmenlik yaptığını ifade etmektedir: “Şimdi Alişbek otuz yaşına ulaşıyor. Türkmen iline geldiğine şimdi yedi yıl oldu. Altı yıl Tecen’in Rus- yerli halk mektebinde çalıştı” (Atacanov, 1987: 430). Bu yazılardan da anlaşılacağı üzere Aliyev, Türkmenistan’a geldiği günden itibaren eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgilenmiştir.

Türkmenistan’da usûl-i cedid okullarında öğretmenlik yapan Aliyev’in ilk olarak eğitim-öğretim hizmetine Tecen’de başladığı ve orada 1914 senesine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. 1914 yılından itibaren ise Bizmeyin’de usûl-i cedid okulunda öğretmenliğe başlamıştır. Bu konu da 1915 yılında “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar” gazetesinde yayımlanan “Bizmeyin İşkolının Habarı” adlı habersel yazıdan anlaşılmaktadır. Özellikle Aliyev, Bizmeyin’de yapılandırılan usûl-i cedid okullarına aktif bir şekilde katkı sağlamıştır. Nitekim Bizmeyin’de Şubat 1914 tarihinde usûl-i cedid okulunun kurulmasında ve aynı yıl açılmasında, Aliyev’in katkısı ile ilgili şöyle denilmektedir: “Bu [1914] yıl okul başladı. Okulda büyük molla (öğretmen), önceden Tecen Rus-Türkmen okulunda okutan beş yıl mollalık (öğretmenlik) yapan Alişbek Aliyev, küçük molla (öğretmen) Söyünberdi Garnıyev ile şeriat ve Türkmen dili okutan Nazargülü Serdarov atandılar” (Bizmeyin İşkolının Habarı, 20 Ocak 1915).

Aynı şekilde Aliyev’in Kâkâ’da da öğretmenlik yaptığını görmek mümkündür: “Şu [1915] yılın 16 Eylül’ünde Kâkâ İstasyonunda yeni Rus-Türkmen okulu açıldı. Bu okulun açılması sebebiyle Bizmeyin okulunun mollası (öğretmeni) Alişbek Aliyev, Kâkâ’ya sayın inispektor Belyayev tarafından tayin edildi. 16 Eylül’de mezkûr okul açılıp okul/eğitim başladı” (Habarçı, 9 Ekim 1915). Aliyev’in Türkmenistan’ın farklı bölgelerinde usûl-i cedid okulların açılmasında da büyük katkısının olduğu anlaşılmaktadır.

Aliyev’in Türkmenistan’ın farklı bölgelerinde de usûl-i cedid okullarında öğretmenlik yaptığı görülebilir. Aynı şekilde Aliyev’in eşi Raisa Nikolayevna Aliyeva’nın da bu yolda mücadele ettiği söylenebilir (Aşirov, 2020a: 131). Aliyev ailesinin Türkmenlerin okullaşması, daha doğrusu

bilinçlenmesi ile ilgili çalışmalar ve faaliyetler yaptığı bilinmektedir. Bu bağlamda Aliyev, Türkmen dili, edebiyatı, tarihi ve sözlüğü alanlarında eserler kaleme almıştır.

A. Aliyev'in Eserleri

Aliyev'in Türkmenistan'da usûl-i cedid okulları için ders kitaplarının hazırlanmasında da ayrı bir çabasının olduğu görülebilir. Nitekim Atacanov "Teke Gızı Tatyana" adlı kitabında, Aliyev'in bu konudaki çalışmasını şöyle açıklamaktadır: "[Aliyev] yeni usulü beyan eden kitabını şimdi Bakı'da neşrettirdi" (Atacanov, 1987: 430). Aliyev, yeni usul yazımıyla usûl-i cedid mektepler için bir dizi ders kitabı yayımlamıştır. Aliyev'in sosyal bilimler alanı temelinde çalışmalarını genel olarak dil, edebiyat, tarih ve sözlük olmak üzere dört başlıkta toplamak mümkündür.

1. Dil

Aliyev, Türkmen dili ile ilgili okul kitapları hazırlamış ve değerli bilimsel çalışmalar yapmıştır. Türkmenistan'da usûl-i cedid okullarının yapılandırılmasında çaba harcayan muallim Atabayev, 13 Ocak 1915 tarihinde "Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesinde yayımlanan "Tâze Okuv Düzgünü" (Yeni Okul Düzeni) adlı makalesinde, Aliyev'in Türkmen dili ile ilgili çalışmaları hakkında şöyle demektedir: "Muallim Aliyev, bu yeni yazım kuralı ve kaidelerine göre Türkmen dilinde iyi kitap yayımlamıştır" (Atabayev, 1915). Bunlardan biri de Aliyev'in 1913 yılında yeni usul Türkmen okulları için hazırladığı "*Yengi Usul Türkmen Mektebi*" adlı eseridir (Aliyev, 1913). Aynı şekilde Kiriak Yefimoviç Bendrikov, 1960 yılında yayımladığı "Oçerki po İstorii Narodnogo Obrazovania v Turkestane (1865-1924 godı)" adlı eserinin dipnotunda, Aliyev'in ana dili anlamına gelen "Rodnaya Reç" adında eserinin ikinci baskısını 1914 yılında yayımlandığını belirtmiştir (Bendrikov, 1960: 250). Söz konusu eserin Aliyev'in 1913 yılında yayımlanan eserle aynı olduğu söylenebilir. Ayrıca Atacanov, Aliyev'in bu ders kitabını "Teke Gızı Tatyana" adlı eserinde, özel bir şekilde tahkiye etmektedir (Atacanov, 1987: 433). Bununla birlikte Aliyev'in Türkmen dili ile ilgili farklı çalışmalarından 1920 yılında "İñ Tâze Türkmen Elifbâsi ve İlki Okuv" (Aliyev, 1920), 1922 yılında "Musevveri İkinci Yıl Türkmen Dili" (Aliyev, 1922a) ve aynı yılda "Türkmen Dili" adlı okul kitapları yayımlanmıştır (Aliyev, 1922b).

2. Edebiyat

Aliyev'in Türkmen edebiyatı üzerine yaptığı çalışmaların, döneminde bu alanda atılan önemli adımlardan biri olduğu söylenebilir. Aliyev'in büyük Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini yayımlamaya çalışması bunun örneklerinden biridir. Nitekim Aliyev, 1915 yılında "Bahr-i Maverâ-i Hazar" gazetesinde Mahtumkulu'nun "Enede Bizni" ve "İhlas Haysı Bilinmez" adlı şiirlerini yayımlamıştır (Mahtumkulu, 8 Temmuz 1916). Bununla birlikte Aliyev, Türkmen şairi Mırat Talibî hakkında da 1916 yılında "Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesinde "Türkmen Şahırları: Talibi" (Türkmen Şairleri: Talibî) adıyla bir yazı kaleme almış ve "Dünyâden Şikâyet" isimli şiirini yayımlamıştır (Aliyev, 8 Ocak 1916).

Aynı şekilde Aliyev, klasik Türkmen edebiyatının önemli şairi Annagılıç Mâtâci (1824-1884) hakkında da 1915 yılında "Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesinde "Şair Mâtâciniñ Tercime-i Hali" adıyla bir yazı kaleme almış ve "Gör bak ne aydya" diyerek "Huşdan Ayırdı" isimli şiirini yayımlamıştır (Aliyev, 6 Mart 1915). Yine Aliyev, Mâtâci'nin oğlu Molladurdi Mâtâci (1859-1922) hakkında 1915 yılında "Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesinde "Türkmen şairi Köşili Molladurdi Mâtâci Oğlınıñ Tercime-i Hali" adıyla bir yazı kaleme almıştır (Aliyev, 24 Mart 1915).

Bununla birlikte Aliyev, şaire Saib Cemal (Sahıp Cemal) hakkında da araştırma yapmıştır. Aliyev, onunla ilgili 1915 yılında "Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar" gazetesinde "Türkmen Şairesi" isimli bir makale kaleme almıştır (Aliyev, 1915). Aliyev yazısında, Türkmen şaire kadını Saib Cemal hakkında şöyle demektedir: "Gazetemizin önceki sayısında en ünlü Türkmen şairi olan Mahtumkulu (Fırakî) hazretlerinin kısa hayatı ve onun birkaç şiiri yayımlandı. Mahtumkulu'dan başka da Türkmenlerde yine şairler vardır. Fakat zamanında onların şiirleri yazılıp alınmadığından dolayı kaybolmuştur. Türkmenlerde sadece şairler değil, şaireler (şair kadınlar) de vardır. Az bir zaman bundan önce ben Büzmeyin köyünde Saib Cemal adlı bir Türkmen şairesinin olduğunu bilerek onu görmeye gittim. Şaire 72 yaşlarında bir yaşlıdır. Kendisi de Anev Türkmenlerindedir. Saib Cemal Kelteçinar'da doğmuştur. Atası Sâhetguli Bağşı ve kardeşi Durdi Bağşı ünlü bağşılardandır. Kendi

zamanında çok şiir söylemiştir. Ancak kendi yazı yazma bilmediğinden dolayı yazmamıştır. Ve bir kimse de yazmadığından dolayı çoğu unutulmuştur. Saib Cemal kendi yurdunun işgal edilmesi hakkında da birkaç şiir söylemiştir” (Aliyev, 2015). Aliyev yazısının sonuna Saib Cemal'ın bugün “Balam” adıyla meşhur olan şiirini yayımlamıştır.

Aynı şekilde Aliyev'in Nasreddin Efendi'nin fıkraları Türkmenistan'da ilk olarak 1913/1914 yılında Aşkabat'ta yayımladığı “Nasreddin: Efendi'niñ Gürrünleri” (Nasreddin Efendi'nin Latifeleri) adlı eseri, Türkmen düşünce tarihinde ayrı bir yeri vardır. Aliyev tarafından 1913 yılında tercüme edilip “Nasreddin Efendi'niñ Gürrünleri” adıyla yayımlanan eserin de Türkmen dilinde Nasreddin Efendi'nin fıkralarının derli toplu ilk yayını olduğunu söylemek mümkündür. Aliyev tarafından Türkmençeye tercüme edilen ve 24 sayfadan oluşan “Nasreddin Efendi'niñ Gürrünleri” adlı eser, 55 fıkra içermekte olup fıkraların isimleri zikredilmemiştir. Ancak eserde her bir fıkra eski usul temelinde birbirinden “latife” ibaresiyle ayrılmıştır (Aşirov -Albayrak, 2020: 244-247).

Bununla birlikte Aliyev, Türkmen halk edebiyatı ve onun derlenmesiyle ilgili 1915 yılında “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar” gazetesinde “Sual ve Cevap” (Soru ve Yazıt) adıyla bir yazı kaleme almıştır (Aliyev, 27 Ocak 1915). Bunun sonucunda Aliyev'in 1928 yılında “Ertékiler” (Masallar) adlı eseri yayımladığını görmek mümkündür (Aliyev, 1928).

3. Tarih

Aliyev'in, Türkmenistan'da tarih alanında da ayrı bir çabasının olduğunu görmek mümkündür. Nitekim Aliyev, 1913 yılında “Muhtasar Rusya Tarihi” adıyla bir kitap neşretmiştir (Aliyev, 1913). Bu kitapta Aliyev, “mütercimi ve naşiri A. Aliyev” diye kapağında belirtilmiştir. Aliyev'in eski Slavlardan 1905 yılına kadarki tarih ele alınarak anlatılan “Muhtasar Rusya Tarihi” adlı eseri, yeni usûl okullarda Rusya Tarihi'nin ders kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Aliyev'in 1914 yılında “Muhtasar-ı Tarih-i Enbiya” adıyla bir okul kitabı yayımlanmıştır (Aliyev, 1914). Türkmen tarihi ilminin gelişmesinde ayrı bir etkisi olmuştur.

4. Sözlük

XX. yüzyıl Türkmenistan'da sözlük, özellikle Rusça-Türkmençe sözlük çalışmasında ayrı bir önem kazanmıştır. Aliyev, Türkmen düşünürü Kümüşali Böriyev (1896-1942) ile beraber Rusça-Türkmençe bir sözlük hazırlamıştır. Hazırladıkları bu sözlüğü 1929 yılında Aşkabat'ta “Rusça-Türkmençe Sözlük” (Russko-Turkmenskiy Slovar) adıyla yayımlamışlardır. Bu sözlükte, Rusça kelimeler Kiril alfabesiyle Türkmençe sözcükleri ise Latin harfleriyle derlenmiştir. Aliyev ile Böriyev tarafından Latince olarak hazırlanan Rusça-Türkmençe sözlük, genelde Türk Dünyası, özelde ise Türkmen dili, edebiyatı ve düşüncesi açısından değerlidir. Aliyev ile Böriyev tarafından hazırlanan sözlüğün Türkmen tarihinde sözlükçülüğün gelişmesine ayrı bir etkisi olmuştur (Aşirov, 2017: 47-52).

Aliyev'in yukarıda zikri geçen eserlerinden başka da yazıların olduğunu görmek mümkündür. Aliyev'in 1914-1917 yıllar arasında yayımlanan “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar” gazetede yazıları, Türkmen düşünce tarihi açısından önemli metinlerdir. Aliyev'in 1915 yılında “Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar” gazetesinde “Ticaret Medresesi” (Aliyev, 15 Eylül 1915) ve 1916 yılında “Kakadan Gelen Hat” adlı yazıları yayımlanmıştır (Aliyev, 30 Eylül 1916). Aliyev'in farklı alanlar ile ilgili çalışmalarının olduğunu görülebilir.

Sonuç

XX. yüzyılın ilk çeyreği Türkmen tarihinin önemli bir dönemidir. Bu devirde Türk dünyası aydınları, halkın uyanışı ve gelişmesinde tek yolun eğitim-öğretim olduğunu düşünmüşlerdir. Bu dönemde iyi organize olmuş usûl-i cedid okulları, önemli birer eğitim merkezi halini almıştır. Kısa zamanda okuma yazmayı öğreten usûl-i cedid okullarının, Türkmenler arasında millî ve entelektüel uyanışa büyük etkisi olmuştur. Bu okulların, Türkmenistan'da yenileşme hareketinin başlamasının nedenlerinden biri olduğu söylenebilir. Bundan sonra Türkmenistan'da açılan usûl-i cedid okullarında dönemin ifadesiyle “terakkiperver” veya cedidci aydınlar yetişmiştir. Bu yenilenme hareketi, aslında geniş sosyo-kültürel değişim döneminde tedrici olarak gelişen okullaşma sonucunda meydana gelmiştir. Dönemin Türkmen aydınları, okullaşmaya giderek bakış açılarını genişletmeyi amaçlamışlardır. Türkmenistan'da terakkiperverler tarafından gerçekleştirilen ve usûl-i cedid olarak anılan eğitim faaliyetleri, Türkmen düşünce hayatının gelişmesinde ve şekillenmesinde etkili olmuştur.

Türk dünyası aydınlarından Alişbek Aliyev, Türkmenistan'da usûl-i cedid okullarının tesisine ilişkin somut bir sorumluluk yüklenmekle birlikte ders kitaplarının hazırlanmasında da faaliyetleriyle dikkat çekmektedir. Aliyev'in Türkmenistan'da usûl-i cedid okullarının yapılandırılmasında ayrı bir yerinin ve yeni usul olarak ifade edilen eğitim hareketinin mimarlarından biri olduğu görülmektedir.

Kaynaklar

Aliyev, A[lişbek]; S[Süleymanoğlu]. (1913). *Yengi Usul Türkmen Mektebi*. Red.: M. A. Belyayev. Bakü.

Aliyev, A[lişbek]. (1920). *İň Täge Türkmen Elişbäsi ve İlki Okuv*. Aşgabat.

Aliyev, A[lişbek]. (1928). *Ertekiler*. Aşgabat.

Aliyev, A[lişbek]. (1922). *Türkmen Dili*. Taşkent.

Aliyev, A[lişbek]. (1922). *Musavveri İkinci Yıl Türkmen Dili*. Taşkent.

Aliyev, A[lişbek]. (1924). *Övredüvci Yigidiň Yoldaşı*. Taşkent.

Aliyev, A[lişbek]. (1915). "Bize Nâme Yazıyalar". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (13 Ocak).

Aliyev, A[lişbek]. (1915). "Türkmen Şairesi". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (17 Kasım).

Aliyev, A[lişbek]. (1916). "Türkmen Şahırları: Talibi". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (8 Ocak).

Aliyev, A[lişbek]. (1915). "Ticaret Medresesi". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (15 Eylül).

Aliyev, A[lişbek]. (1916). "Kakadan Gelen Hat". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (30 Eylül).

Atabayev, Muhammetgulı. (1915). "Täge Yauuv Düzgüni". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (13 Ocak).

Aşirov, Tahir. (2020a). *Türkmen Basın ve Düşünce Tarihinde Türkmen İli Dergisi (1922-1924)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Aşirov, Tahir. (2016). "Mahdumkulu'yu Anlamak A Zeki Velidi Togan Örneği", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 5 (2), 661-673.

Aşirov, Tahir. (2019a). "Tatar Aydınlarının Türkmen Düşüncesinin İhyasında Yeri ve Önemi: H. Abidi Örneği". *Nauçnoye Naslediye i Obşestvennaya Deyatel'nost' Bra'yev Maksudi. Materialı Mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii, priuroçennoy k 150-letiyu Akhmetkhadi Maksudi i 140-letiyu Sadri Maksudi (Kazan, 7 dekabrya 2018 g.)*. Kazan: İnstitut İstorii im. Ş. Marjanı AH RT, 361-370.

Aşirov, Tahir. (2017). "A. Aliyev ve K. Böriyev, Rusça – Türkmençe Sözlük, Türkmen Devlet Neşir, Aşgabat 1929. S. 464." *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 2 (3), 47-52.

Aşirov, Tahir; Albayrak, Çağdaş. (2020). "Nasreddin: Efendi'nin Gürrünleri. (Mütercimi A. Aliyev). 1-nci Çap. Aşgabat – 1913/1914. 24 s." *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 6 (2), 244-247.

Aşirov, Tahir. (2020b). "Tatar Aydını Gabdrahman Sagdi'nin Türkmençe Yazıları". *Aktua'niye Problemi Tyurkologii: Rossiya i Tyurko-Musul'manskiy Mir*. Mejdunarodnoy Tyurkologicheskoy Konferentsii, 20 Aralık 2020. Kazan.

Atacanov, Ata. (1987). *Teke Gızı Tatyana*. Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.

Bendrikov, Kiriak Yefimoviç. (1960). *Oçerki po İstorii Narodnogo Obrazovania v Turkestane (1865-1924 godı)*. Moskova: İz. APN RSFSR.

Habarçı. (1915). "Kakada Yaňı İşkol". *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (9 Ekim).

Mahtumkulu. (1916). “Enede Bizni”. (Yazdı A. Aliyev). *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (8 Temmuz).

Mahtumkulu. (1916). “İhlas Haysı Bilinmez”. (Yazdı A. Aliyev). *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (8 Temmuz).

Muhammedyaroğlu Övez. (1915). “Yengi Usûl”. *Ruznâme-i Maverâ-i Bahr-i Hazar Gazetesi* (3 Şubat).

